

AKTUALITY PRO PRÁVNÍ PRAXI

Priblíženie niektorých nových trestnoprocesných zásad v slovenskom právnom poriadku, ich komparácia s niektorými zásadami platnými v kontinentálnej Európe

Adrián Jalč*

Cieľom príspevku je aspoň v niektorých črtách priblížiť a zamyslieť sa nad novými prvkami a zásadami, ktoré sa v poslednom období začínajú presadzovať nielen u nás, ale vo viacerých krajinách kontinentálneho systému trestného práva, pretože aj koncepcia nášho trestného konania je založená na uznávaných civilizačných hodnotách vyplývajúcich predovšetkým z postulátu právneho štátu. Táto koncepcia je vyjadrená v našich podmienkach najmä v systéme základných zásad, či už o nich budeme hovoriť ako o zásadách trestného práva procesného alebo o zásadách trestného konania.

Trestný proces je vo všeobecnosti v kontinentálnom práve riadený množstvom princípov, ktoré môžeme vymedziť ako:

- a) právne princípy, vodiace právne idey, ktorými je ovládané trestné konanie;
- b) základ, na ktorom je vybudovaná organizácia trestného konania;
- c) mienka zákonodarcu o najúčelnejšom usporiadaní trestného procesu.¹

1. VÝZNAM A SYSTÉM ZÁKLADNÝCH ZÁSAD TRESTNÉHO KONANIA

Základné zásady, ako určité právne princípy, ktorými je ovládané celé trestné konanie musia byť v súlade s ústavou krajiny a medzinárodnými zmluvami o ľudských právach a slobodách, ktorými je Slovenská republika viazaná. Trestný poriadok potom nie je len normou, ktorá takéto zásady vytvorí, ale ich aj rozvádza a prehľbuje. Na základe týchto skutočností môžeme potom základné zásady trestného práva procesného definovať, ako ústavne a medzinárodne podmienené východiská tvorby, aplikácie a interpretácie systému

trestnoprocesných noriem, ktoré sú vyjadrené v trestnom poriadku.² Základným cieľom trestného procesu je súdny výkon štátneho ius puniendi, ktoré v základe závisí alebo pochádza z výlučnej kompetencie štátu ukladať trest. Štát má právo, ale aj povinnosť, trestať deliktuálne pre spoločnosť škodlivé správanie, o ktorom má vedomosť; a toto právo – povinnosť, podľa svojej definície, musí byť v súlade s princípom legality alebo nutnosti; a navyše, jeho verejný charakter umožňuje jeho držiteľovi – štátu, disponovať ním.

Okrem tohto účelu pôsobenia ius puniendi, sa navyše rozumie od relatívne nedávneho času, že s trestným procesom musia korešpondovať aj iné ciele, konkrétne ochrana obete deliktu a spoločenské znovuzrodenie (resocializácia) jedinca – páchatela zodpovedného za delikt – trestný čin.

V trestnom konaní v SR sa predovšetkým uplatňujú tri všeobecné ústavné zásady, ktoré zároveň stanovujú najvšeobecnejšie limity v trestnom konaní:

- 1) každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá (čl. 2 ods. 3 Ústavy SR),
- 2) povinnosti možno ukladať:
 - a) zákonom alebo na základe zákona, v jeho medziach a pri zachovaní základných práv a slobôd,
 - b) medzinárodnou zmluvou, ktorá priamo zakladá práva a povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb, alebo
 - c) nariadením vlády (čl. 13 ods. 1 Ústavy SR),
- 3) pri obmedzovaní základných práv a slobôd sa musí dbať na ich podstatu a zmysel. Takéto obmedzenia sa môžu použiť len na ustanovený cieľ (čl. 13 ods. 4 Ústavy SR).

* JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD., Katedra trestného práva a kriminológie TU v Trnave

¹ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo procesní, obecná část, Linde, Praha 2002, str. 76.

² MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol: Trestní právo procesní, 2. prepracované vydanie, C.H.BECK, 2003, s.122.

V oblasti trestného konania možno aplikovať i normy obsiahnuté najmä v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach (zákon č. 120/1976 Zb.) a Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd s dodatkovými protokolmi (zákon č. 209/1992 Zb.).

Pri aplikácii príslušného ustanovenia medzinárodnej zmluvy o ľudských právach a slobodách, ktorá splňuje podmienky čl. 7 ods. 4, 5 Ústavy SR, potrebné je vychádzať z hierarchie právnych noriem a ďalej zo zásad:

- pri vzájomnej čiastkovej totožnosti medzinárodných zmlúv o ľudských právach a slobodách alebo pri čiastkovej totožnosti medzinárodných právnych noriem s vnútroštátnymi normami, nutné je použiť právnej normy priaznivejšej pre jednotlivca,
- ak v niektorej medzinárodnej zmluve o ľudských právach a slobodách je nižší právny štandard, ako zaručujú vnútroštátne normy Slovenskej republiky, potrebné je aplikovať vnútroštátnu úpravu,
- ak je príslušné ustanovenie zákona, ktorého aplikovanie v danej trestnej veci je rozhodujúce pre rozhodovanie o vine a treste, v rozpore s medzinárodnou zmluvou o ľudských právach a slobodách, ktorá má prednosť pred zákonom, je potrebné prerušiť trestné stíhanie a podať návrh na začatie konania pred ústavným súdom (§ 283 ods. 5 trestného poriadku).

Mimoriadny význam pre stanovenie zásad trestného konania v demokratickej spoločnosti má ústava, pretože určitým spôsobom sa snaží regulovať trestné konanie, ktoré sa vždy v dôsledku svojej povahy dotýka základných práv a slobôd občanov. Ústava SR zakotvuje najmä tieto ústavné princípy:

- a) viazanosť sudcov pri rozhodovaní ústavou, ústavnými zákonmi, medzinárodnými zmluvami, ktoré sú súčasťou nášho právneho poriadku a zákonmi (čl. 144 ods. 1),
- b) súdnictvo vykonávajú nezávislé a nestranné súdy (čl. 141 ods. 1),
- c) zákaz odňatia konkrétnej osoby (obvineného) jeho zákonnému sudcovi (čl. 48 ods. 1),
- d) právo na súdnu ochranu práv (čl. 46 ods. 1),
- e) rovnosť pred zákonom a rovnosť účastníkov konania pred súdom (čl. 12 a čl. 47 ods. 3),
- f) zákaz opakovaného odsúdenia za rovnaký čin (čl. 50 ods. 5),

- g) možnosť trestného stíhania len v riadnom zákonnom procese (čl. 17 ods. 2),
- h) prezumpcia nevinu v trestnom konaní (čl. 50 ods. 2),
- i) právo na poskytnutie právnej pomoci, obhajoby a na odopretie vypovedať (čl. 47 ods. 2, čl. 50 ods. 3, 4),
- j) ústne a verejné konanie pred súdom (č. 48 ods. 2, čl. 142 ods. 2, 3),
- k) právo na tlmočníka (čl. 47 ods. 4),
- l) rozhodovanie o vine a treste výlučne len súdom (čl. 50).

Základné ústavné princípy sú potom bližšie špecifikované a konkretizované príslušnými ustanoveniami trestného poriadku. Tradične sa rozlišujú tieto skupiny základných zásad:

- zásady spoločné pre celé trestné konanie (zásada riadneho zákonného procesu, zásada primeranosti, zásada obhajoby, zásada spravodlivého prejednávania veci, zásada kontradiktórnosti, zásada spolupráce so záujmovými združeniami občanov),
- zásady začatia konania (zásada oficiality, zásada legality, zásada oportunitu, zásada obžalovania, zásada ne bis in idem),
- zásady dokazovania (zásada prezumpcie nevinu, zásada vyhľadávacia, zásada bezprostrednosti, zásada ústnosti, zásada voľného hodnotenia dôkazov,)

Relatívne samostatne stoja zásady:

- zistenia skutkového stavu veci,
- verejnosti.³

V jednotlivých štádiách trestného konania sa tieto zásady uplatňujú rozdielne v súlade s ich účelom. Najväčšieho účinku však majú v konaní pred súdom a v jeho rámci potom na hlavnom pojednávaní.

V teórii poznáme tiež základné zásady organizácie súdnictva, ktoré sa samostatne (zákon č. 335/1991 Zb. v znení neskorších predpisov a zákon č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich, zákon č. 757/2004 Z. z. v znení neskorších predpisov o súdoch) a prostredníctvom príslušných ustanovení trestného poriadku uplatňujú i v trestnom konaní. Ide o zásady:

- a) rozhodovania senátom a samosudcom a účasť prísediacich v súdnych senátoch. Zásada senátneho rozhodovania je značne obmedzená, pre-

³ Vo vysokoškolskej učebnici IVOR, J. a kol.: Trestné právo procesné, Bratislava, Iura Edition, 2006 sú zásady zistenia skutkového stavu veci a verejnosti nechápané ako relatívne samostatné, ale sú začleňované ako súčasť zásad dokazovania, prípadne zásad spoločných pre celé konanie. V mojom prípade som sa priklonil skôr k tomuto rozlíšeniu, ktoré používajú tiež viacerí autori, napr.: MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní právo procesní, 2. prepracované vydanie, C.H.BECK, 2003, RŮŽKA, A. a kol.: Československé trestné konanie, Bratislava, Obzor, 1984, str. 59 HUSÁR, E. a kol.: Trestné právo procesné, Iura Edition, 2003, str. 22.

tože bola rozšírená možnosť konania pred samosudcom, ktorý vykonáva konanie o prečinoch a zločinoch, na ktoré zákon ustanovuje trest odňatia slobody, ktorého hranica nepresahuje osem rokov.

b) nezávislosť sudcov a ich viazanosť len ústavou, zákonom, medzinárodnou zmluvou, ak tak ustanovuje Ústava SR alebo zákon, nálezom Ústavného súdu SR. Požiadavka viazanosti sudcu len zákonom je ústavnou výnimkou zo sudcovskej nezávislosti a jej obsahom je povinnosť sudcu vykonávať súdnictvo na základe zákona tým, že bude:

- interpretovať a aplikovať trestný zákon pri vydávaní súdnych rozhodnutí,
- dodržiavať procesné predpisy upravené trestným poriadkom, ktoré určujú pravidlá súdneho konania,
- akceptovať všetky v zákone upravené zásahy do jeho nezávislosti pri výkone súdnictva.

c) povinnosť sudcov vykladať právne predpisy podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia, rozhodovať nestranne, spravodlivo, bez zbytočných prieťahov a len na základe skutočností zistených v súlade s trestným poriadkom,

d) rovnosť strán v trestnom konaní pred súdom. Treba zabezpečiť rovnosť strán najmä v súdnom konaní, pre ktoré má platiť, že pri každom úkone ktorého má právo sa zúčastniť prokurátor, má mať právo sa zúčastniť aj obvinený, resp. jeho obhajca aktívne pri úkonoch vystupovať,

e) právo na súdnu ochranu. Ak štát nezabezpečí právo na súdnu ochranu právam zakotveným v Ústave SR, v trestnom poriadku a v iných právnych predpisoch, dochádza vlastne k tzv. legitímnemu bezpráviu, keď síce práva sú zakotvené v právnych predpisoch, ale ich vykonateľnosť najmä voči štátnym orgánom je veľmi obtiažna. V historickom kontexte sa pre takéto prípady používa výraz *denegatio iustitae*, ktorý znamená v preklade odmietnutie spravodlivosti a do novodobých právnych úprav ho vnesol Napoleonov zákonník,⁴

f) zákaz odňatia veci zákonnému sudcovi. Toto právo zaručuje obžalovanému, že:

- o obžalobe bude rozhodovať nezávislý súd,
- pri splnení vopred stanovených kritérií môže predpokladať príslušnosť súdu,
- proti vlastnej vôli nemôže byť odňatý z rozhodovacej právomoci príslušného súdu.

Sama zásada zákazu odňatia trestnej veci zákonnému sudcovi zahŕňa dve relatívne samo-

statné, no navzájom veľmi úzko spojené zásady. Ide o:

- zásadu zákazu odňatia veci zákonnému súdu, ktorá má za úlohu zabrániť možnosti vytvárania nesúdných orgánov s právomocou výkonu súdnictva. Trestný poriadok v § 23 síce pripúšťa možnosť odňatia veci príslušnému súdu, ale zároveň prikazuje aby o veci potom rozhodoval iný súd rovnakej vecnej a funkčnej príslušnosti. V prípadoch odňatia a prikázania veci rozhoduje súd, ktorý je obom súdom najbližšie nadriadený,
- zásadu zákazu odňatia veci zákonnému sudcovi, ktorej úlohou je zabrániť vzniku tzv. kabinetnej justície, ktorá by umožňovala ovplyvňovanie výkonu súdnictva nie priamym zasahovaním do obsahu vydávaných konkrétnych súdnych rozhodnutí, ale ovplyvňovaním výberu sudcov, od ktorých by sa dalo očakávať vydávanie súdnych rozhodnutí so želaným obsahom.

g) právo na používanie materinského jazyka pred súdom,

h) verejnosť a ústnosť konania pred súdom. Výnimka z tejto zásady môže byť možná len na základe zákona a zabezpečuje kontrolu súdnej moci verejnosťou.

Základné zásady trestného práva procesného majú zaručovať, že ich interpretácia a aplikácia bude smerovať k náležitému zisteniu trestného činu, jeho páchatela, ktorý bude spravodlivo potrestaný, pričom budú rešpektované jeho základné práva a slobody.

V ďalšej časti sa venujem pre pomerne veľkú obšírnosť témy najmä zásadám, ktoré sú v slovenskom tr. poriadku nové, prípadne ich chápanie je už pozmenené pre účely novej legislatívy. Ide najmä o zásadu primeranosti, zásadu kontradiktórnosti, zásadu legality a zásadu opportunity. Zásadu legality a zásadu opportunity rozoberám nielen z pohľadu nášho procesného predpisu, ale snažím sa aj o pohľad z hľadiska kontinentálnej právnej kultúry.

2. ZÁSADA PRIMERANOSTI

Zásada primeranosti bola v našom trestnom poriadku zákonne upravená ako všeobecná zásada až prijatím zákona č. 301/2005 Z. z. a ústavne je zakotvená v čl. 13 ods. 4 Ústavy SR ako všeobecné interpretačné pravidlo pri obmedzovaní základných práv a slobôd. Niekedy je tiež označovaná ako zásada zdržanlivosti. Príslušné orgány podľa tejto zásady majú dbať na to, aby čo najmenej zasahovali do základných práv a slo-

⁴ SVÁK, J.: Organizácia a činnosť orgánov ochrany práva, Vydavateľstvo Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1995.

bôd občanov. Táto zásada, pokiaľ ide o obvineného, naväzuje na zásadu riadneho zákonného procesu a prezumpcie neviny, ktorým dáva hlbší význam a zároveň ju možno tiež chápať komplexnejšie, pretože sa vzťahuje nielen na obvineného, ale na všetky osoby, ktorých trestné konanie akýmkoľvek spôsobom postihuje (napr. svedkov, znalcov, poškodených). Uvedená zásada teda nie je upravená len v § 2 ods. 2 Tr. poriadku, podľa ktorej do základných práv a slobôd osôb v prípadoch dovolených zákonom možno zasahovať len v miere nevyhnutnej na dosiahnutie účelu trestného konania, pričom treba rešpektovať dôstojnosť osôb a ich súkromie, ale uvedenú zásadu vnútorne obsahujú viaceré inštitúty, ktoré zasahujú do práv a oprávnených záujmov občanov (napr. odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, použitie prostriedkov operatívno – pátracej činnosti).

Požiadavka úplnej ochrany práv a slobôd zaručenej ústavou a medzinárodnými zmluvami o ľudských právach a základných slobodách je vo vzťahu k obvinenému zabezpečená tiež ustanovením § 2 ods. 1 Tr. poriadku, podľa ktorého nikto nemôže byť stíhaný ako obvinený inak než zo zákonných dôvodov a spôsobom, ktorý ustanovuje trestný poriadok.

Zásada primeranosti platí pre všetky súdne orgány a orgány činné v trestnom konaní a v tretej hlave trestného poriadku je bližšie špecifikovaná pre spôsob vykonávania úkonov trestného konania. Podľa tohto ustanovenia musia pri vykonávaní úkonov trestného konania súd, orgány činné v trestnom konaní a osoby príslušné vykonávať úkony trestného konania zaobchádzať s osobami zúčastnenými na úkone tak, ako to vyžaduje účel trestného konania, vždy sa musí rešpektovať ich dôstojnosť a ich ústavou zaručené práva a slobody. Z týchto dôvodov potom aj zákonodarca špecifikuje, kedy by bolo vhodné a za akých podmienok jednotlivé úkony vykonať, pretože sa v aplikáčnej praxi stávalo, že jednotlivé úkony v trestnom konaní boli vykonávané v nevhodnom čase, v nevhodných priestoroch a tým došlo k narušeniu účelu trestného konania a k nerešpektovaniu dôstojnosti a súkromia dotknutých osôb.

Podmienka zásady primeranosti je tiež vyjadrená v ustanovení o použití odpočúvania a zázname telekomunikačnej prevádzky v zmysle § 115 ods. 1 Tr. poriadku, podľa ktorého v trestnom konaní o zločine, korupcii, trestnom čine legalizácie príjmu z trestnej činnosti alebo pre iný úmyselný trestný čin, o ktorom na konanie zaväzuje medzinárodná zmluva, možno vydať príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, ak možno predpokladať, že budú zistené skutočnosti významné pre trestné konanie. Zásada primeranosti sa prejavuje i v ustanovení o použití agenta podľa § 117 ods. 1 Tr. poriadku spolu s princípom subsidiarity, kde na odhaľovanie, zisťovanie a usvedčovanie páchatelov zločinov, korupcie, trestného činu

zneužívania právomoci verejného činiteľa alebo trestného činu legalizácie príjmu z trestnej činnosti možno použiť agenta. Jeho použitie je prípustné len vtedy, ak odhaľovanie, zisťovanie a usvedčovanie páchatelov uvedených trestných činov by bolo iným spôsobom podstatne sťažené a získané poznatky odôvodňujú, že bol spáchaný trestný čin. Z povahy veci teda vyplýva, že zásada primeranosti sa prejavuje pri použití prostriedkov operatívno – pátracej činnosti a informačno – technických prostriedkov a zákonodarca ju zabezpečil dvojakým spôsobom:

- a) ako podmienku, podľa ktorej možno použiť uvedené prostriedky len pre presne určené trestné činy a
- b) ak súdny orgán alebo orgán činný v trestnom konaní môže dôvodne predpokladať, že budú zistené skutočnosti významné pre trestné konanie.⁵

V našom právnom poriadku tiež poznáme aj dva zákony, ktoré sa svojimi ustanoveniami dotýkajú okolností za ktorých orgány činné v trestnom konaní a súd získavajú a vykonávajú dôkazy. Ide o zákon č. 166/2003 Z. z. o ochrane súkromia pred neoprávneným použitím informačno – technických prostriedkov, ktorý v § 7 ods. 2 a 3 ustanovuje, že „Ak sa majú informácie získané použitím informačno – technického prostriedku použiť ako dôkaz v trestnom konaní, vyhotoví orgán štátu písomný záznam s uvedením údajov o mieste, čase a zákonnosti použitia informačno – technického prostriedku; k písomnému záznamu orgán štátu priloží záznam a jeho doslovný prepis. Informácie získané použitím informačno – technického prostriedku, ktoré sa nevzťahujú na dôvody jeho použitia uvedeného v žiadosti, sa môžu použiť ako dôkaz v trestnom konaní, len ak sa týkajú trestnej činnosti, v súvislosti s ktorou možno použiť informačno – technický prostriedok“. Ods. 3) „Ak sa informačno – technický prostriedok použil v rozpore s týmto zákonom, záznam získaný pri takom použití alebo akýkoľvek iný výsledok nezákonného použitia informačno – technického prostriedku nijaký štátny orgán ani iný orgán verejnej moci nesmie použiť ako dôkaz, ani uznať za dôkaz okrem trestného alebo disciplinárneho konania proti osobe, ktorá záznam nezákonne vyhotovila alebo dala príkaz na jeho vyhotovenie. Nezákonne získaný záznam alebo iný výsledok sa musí zničiť v prítomnosti zákonného sudcu príslušného na vydanie povolenia do 24 hodín od protiprávneho použitia informačno – technického prostriedku“.

Druhým zákonom, ktorý môže v určitých prípadoch ovplyvniť skutočnosť, či súd pripustí určitý dôkaz ako zákonný je zákon č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov, podľa ktorého napríklad pri-

⁵ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol.: Kurs Trestného práva, Trestní právo procesné, Praha: C.H.BECK, 1999, str. 79.

estor prístupný verejnosti možno monitorovať pomocou videozáznamu alebo audiozáznamu len na účely verejného poriadku a bezpečnosti, odhaľovania kriminality alebo narušovania bezpečnosti štátu, a to len vtedy, ak je priestor zreteľne označený ako monitorovaný. Označenie monitorovaného priestoru sa nevyžaduje, ak tak ustanovuje osobitný zákon. Vyhotovený záznam možno použiť len na účely trestného konania alebo konania o priestupkoch, ak osobitný zákon neustanovuje inak.

Trestné konanie musí zabezpečiť rešpektovanie ústavou zaručených práv. Vo vzťahu k obvinenému je však veľmi obtiažne pri plnom rešpektovaní jeho osobnej integrity zaistiť pravdivý skutkový stav veci v zmysle § 2 ods. 5 Tr. poriadku, podľa ktorého orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie, pretože pokiaľ by právo na osobnú integritu obvineného malo byť rešpektované absolútne, nemohlo by trestné stíhanie začať vôbec. Preto zásada primeranosti sa v tomto prípade aplikuje ako korektív, ktorý umožňuje trestné stíhanie, použitie zaisťovacích úkonov (najmä väzbu), pričom platí, že čím závažnejší zásah do osobnej integrity sa realizuje, tým je pre súdne orgány a orgány činné v trestnom konaní dôležitejšie náležite odôvodniť takéto rozhodnutie. Tak napr. pri rozhodovaní o väzbe ovplyvňuje zásada primeranosti rozhodnutie o dôvodnosti väzby podľa § 79 Tr. poriadku, tak i stanovením záruk a obmedzení, aby bola väzba rozhodnutím skutočne len fakultatívnym a výnimočným (obmedzenia vzatia do väzby mladistvého podľa § 339, nahradenie väzby zárukou, sľubom alebo dohľadom podľa § 80, peňažnou zárukou podľa § 81). Väzba tiež nie je na mieste, ak by bola príliš prísny zaisťovacím úkonom vzhľadom k očakávanému trestu. K vzatiu obvineného do väzby by teda spravidla nemalo prichádzať do úvahy tam, kde možno predpokladať uloženie trestu nespojeného s odňatím slobody.

3. ZÁSADA KONTRADIKTÓRNOSTI KONANIA

Kontradiktórnosť sa považuje za všeobecný právny princíp, ktorý by mal ovládať každé súdne konanie. Jeho podstatou je konfrontácia dvoch strán, z ktorých každá musí mať možnosť vyjadriť sa, popierať návrhy, argumenty a dôkazy druhej strany a navrhovať vlastné.

Princíp kontradiktórnosti sa uplatňuje najmä v štádiu konania pred súdom a je upravený v § 2 ods. 18 Tr. poriadku, podľa ktorej dokazovanie riadi súd, ktorý však výsluch obžalovaného, svedkov, poškodeného a znalcov spravidla prenecháva stranám, najprv tej, ktorá dôkaz navrhla či obstarala. Podľa princípu kontradiktórnosti má potom právo protivýsluchu strana, ktorá dôkaz nenavrhol, ale má právo tiež ho

vykonať a tým preveriť jeho hodnovernosť. Súdu je tiež ponechané právo aktívneho vstupu do dokazovania na hlavnom pojednávaní a preto aj on ma právo klásť otázky ak to považuje za nevyhnutné z dôvodu zákonného a spravodlivého rozhodnutia. Takýto typ výsluchu, t.j. výsluch stranami, súdom, poškodeným alebo zúčastnenou osobou sa nazýva krížovým výsluchom (bližšie pozri § 272 ods. 1). Strany v čase konania výsluchu môžu namietat spôsob vykonávania výsluchu stranou, najmä môžu namietat prípustnosť otázky položenej vypočúvajúcim, spôsob kladenia otázok a ich vzťahu k prejednávanej veci. V prípade použitia námietky na hlavnom pojednávaní rozhodne o nej predseda senátu, ktorý ak jej vyhovie, vypočúvaný nie je povinný na otázku odpovedať a strana konania od otázky upustí, v prípade ak sa námietka týka predsedu súdu, rozhodne o námietke senát. Kontradiktórnemu pojednaniu veci teda nepodliehajú len otázky týkajúce sa veci samej, ale tiež otázky procesné, ktoré je potrebné v priebehu trestného konania riešiť.

Prvky kontradiktórnosti sa však vyskytujú tiež v prípravnom konaní a ich cieľom je zabezpečenie vykonania dôkazov zákonom ustanoveným spôsobom a reálne uplatnenie práv strán pri vykonávaní dôkazov v tomto štádiu konania a tak o.i. odstrániť formálne opakovanie dôkazov v neskoršom štádiu konania, napr. namiesto výsluchu svedka na hlavnom pojednávaní možno čítať zápisnicu o jeho výpovedi alebo jej podstatnú časť, ak s tým súhlasí prokurátor a obžalovaný a súd nepovažuje osobný výsluch za potrebný. Takýto výsluch sa potom vlastne vykoná len v prípravnom konaní a strany konania s postupom súdu budú súhlasiť, len ak bol takýto výsluch vykonaný zákonným spôsobom a majú presvedčenie, že jeho výsluch pred súdom nie je potrebný. Predpoklady kontradiktórneho konania obsahujú viaceré ustanovenia trestného poriadku (napr. § 2 ods. 14 zabezpečuje rovnosť strán v konaní pred súdom) a tak naplnenie tejto zásady predpokladá splnenie množstva požiadaviek na to, aby sa táto zásada mohla v konaní pred súdom úplne uplatniť.

Kontradiktórnosťou konania sa zabezpečuje, že obvinený má právo od začiatku konania proti svojej osobe vyjadriť sa ku skutočnostiam, ktoré sa mu kladú za vinu, a k dôkazom o nich, má právo odoprieť vypovedať. Môže uvádzať okolnosti, navrhovať, predkladať a obstarávať dôkazy slúžiace na jeho obhajobu, robiť návrhy a podávať žiadosti a opravné prostriedky. Má právo v konaní pred súdom vypočúvať svedkov, ktorých sám navrhol a klásť im otázky. Obvinený môže už na začiatku konania pred súdom prvého stupňa uplatniť všetky dôkazy, ktoré sú mu známe a ktoré navrhne vykonať.

Kontradiktórnosť teda neovláda len dokazovanie, hlavne nielen výsluch svedka, ale týka sa všetkých aspektov trestného procesu a všetkých jeho úkonov. Kontradiktórnosť pri argumentácii sa uplatňuje v priebehu celého trestného konania, i keď i v tomto smere je jej hlavná úloha na hlavnom pojednávaní (právo po-

dávať návrhy a vyjadrovať sa k návrhom druhej strany, právo popierať oprávnenosť úkonov smerujúcich proti obvinenému, právo byť vypočutý o dôvodoch podporujúcich obhajobu, právo na záverečnú reč a na posledné slovo atď.). Kontradiktórnosť pri dokazovaní znamená nielen právo predkladať vlastné dôkazy a návrhy na dokazovanie, ale aj právo diskutovať a popierať dôkazy, argumenty druhej strany. Zásada kontradiktórnosti tiež nutne znamená, že o každej otázke, ktorá je prejednávaná pred súdom a umožňuje sa prítomnosť prokurátora, umožnená je aj prítomnosť obvineného.

4. ZÁSADA LEGALITY A ZÁSADA OPORTUNITY

Zásada legality nám vyjadruje povinnosť prokurátora stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel, pokiaľ trestný poriadok, medzinárodná zmluva alebo rozhodnutie medzinárodnej organizácie, ktorým je Slovenská republika viazaná neustanovuje inak. Zásada legality je konkretizáciou zásady oficiality v čase začatia trestného konania a je vyjadrená v § 2 ods. 5 Tr. poriadku.

Zásada legality, vo svojom trestno – procesnom vyjadrení, z tohto pohľadu prihliada na ideológiu právneho štátu, a síce v zmysle zdôraznenia prítomnosti verejnej moci v zákone. Klasické formulácie, ktoré sú konkretizáciou tohto princípu v priestore trestného práva (*nullum crimen sine lege; nulla poena sine lege*), sú zreteľnými vysvetleniami tejto myšlienky, ktorej adresátom je verejná moc. Nachádzame taktiež spojitosť so zásadou oficiality, keďže princíp legality je prejavom, konkretizáciou zásady oficiality na zahájenie trestného konania⁶.

Zmyslom zásady legality je zdôrazniť, že žiaden orgán nemôže dávať súhlas alebo pokyn na stíhanie trestných činov či určitých páchatelov a vyjadruje teda povinnosť prokurátora stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel, pokiaľ trestný poriadok, medzinárodná zmluva alebo rozhodnutie medzinárodnej organizácie, ktorou je Slovenská republika viazaná neustanovuje inak. Zákonné podmienky na začatie trestného konania nie sú splnené napr. z dôvodu vyňatia osoby z pôsobnosti orgánov činných v trestnom konaní a súdu, neprípustnosti trestného stíhania, neudelenia súhlasu na trestné stíhanie poškodeným v prí-

padoch, kde je takýto súhlas potrebný podľa § 211 Tr. poriadku.

Protikladom zásady legality je zásada oportunity (účelnosti), podľa ktorej prokurátorovi prislúcha právo nestíhať páchatel'a trestného činu, i keď sú k tomu dané zákonné podmienky, ak sa trestné konanie nejaví v konkrétnom prípade účelným. V zhode s tým, v priestore, ktorý nás zaujíma, princípu *ius puniendi* však nemôže byť učinené za dosť vo všetkých prípadoch, v ktorých by sa stretli východiskové predpoklady, ale aj tie, v ktorých sa pripustí (viac či menej) široká diskrečná právomoc verejných subjektov (všeobecne prokuratúry), aby rozvinula svoje funkcie, a to buď za podmienok osobitne uvedených v zákone (tzv. oportunita regulovaná), alebo širším spôsobom.⁷

Ak sú splnené podmienky, možno rozhodnúť o:

- a) zastavení trestného stíhania z dôvodov uvedených v § 215 ods. 2, 3 Tr. poriadku,
- b) podmieňnom zastavení trestného stíhania podľa § 216 Tr. poriadku,
- c) podmieňnom zastavení trestného stíhania spolupracujúceho obvineného podľa § 218 Tr. poriadku,
- d) zmieri podľa § 220 Tr. poriadku,

Samostatným prípadom je uznesenie o dočasnom odložení vznesenia obvinenia (§ 205), pretože ide o rozhodnutie krátkodobej povahy, v ktorom sa uplatňuje prvok oportunity.

K posilneniu prvkov oportunity v posledných rokoch v trestnom konaní dochádza nielen u nás, ale i v iných európskych krajinách. Ide o tzv. odklony v trestnom konaní, ktorých cieľom je urýchliť a zjednodušiť trestné konanie, zvýhodniť poškodeného trestného činu a výchovne pôsobiť na obvineného. V rámci snahy o urýchlenie a zefektívnenie trestného konania sa do nášho trestného poriadku zaviedol aj inštitút konania o dohode o vine a treste (§ 232), ktorý sa najviac podobá dohode medzi obžalovaným a prokurátorom (*plea bargaining*) v anglosaskom trestnom konaní. V prípadoch, kedy prokurátor nemôže urobiť rozhodnutia predošlej povahy, môže sa snažiť o takúto dohodu hlavne z dôvodu zjednodušeného konania na súde, ktorý túto dohodu schvaľuje (§ 331). Pre obvineného je uvedená dohoda výhodná, či už z dôvodu

⁶ V tomto zmysle sa uplatňuje princíp legality o.i. aj v Spojených štátoch mexických: je považovaný za základ mexického práva, a stanovuje, že od znenie zákona sa nemožno odkloniť. Rovnako tu neexistuje diskrečná právomoc prokurátora, súdu, ani tzv. dojednanie obrany (obhajoby), ani probácia alebo podmieňné prepustenie. Všetky tresty sú presne stanovené a odsúdená osoba vykonáva trest v celej dĺžke podľa rozsudku. K princípu oportunity sa uvádza, že napr. zástancovia právnej reformy v Mexiku chcú odkloniť ich justíciu od princípu legality smerom k oportunité (In: PRICE, M.: *Restorative Justice Warmly Received in Mexico*, Pike & Fischer Inc., 1999).

⁷ Pre porovnanie, v anglosaskom systéme trestného konania (napr. v USA) princípom oportunity disponuje verejný žalobca – štátny zástupca. Objavujú sa však tlaky na opačný pohyb, aký nastáva v Mexiku (porovnaj poznámku pod čiarou 11), a síce od stanovenej oportunité k legalite. Dokazuje to „záplava“ zákonov predpisujúcich tresty už zo zákona, (a teda viac – menej bez možnosti odklonenia sa od nich), povinné minimálne tresty, a zákony požadujúce, aby mladiství boli súdne vyšetrovaní a trestaní rovnako ako plnoletí páchatelia.

psychického, pretože už mu je známy trest, ale najmä preto, že takýto trest by mal byť miernejší, ako ten, ktorý mu hrozí, pretože spolupracoval s orgánmi činnými v trestnom konaní a súdom a ušetril tak finančné prostriedky na nákladnejšie súdne konanie.

4.1 UVÁDZANÉ ARGUMENTY PRE A PROTI OPORTUNITE V KONTINENTÁLNO M PRÁVE

Možnosť inkorporovať princíp oportunity do trestného procesu, sa javí byť vhodnou z dôvodu zrýchlenia trestného súdnicva. Napriek tomuto aspektu, netreba zabudnúť načrtnúť aspoň niekoľko otázok, ktoré musia byť prejednané aspoň stručne.

V prospech zavedenia princípu oportunity sa vo všeobecnosti argumentuje nasledovne:

1. Princíp oportunity hovorí v prospech záujmu spoločnosti alebo verejnej užitočnosti, pretože:
 - a) umožňuje reagovať proporcionálnou formou na potrebu spoločnosti v postihovaní určitých deliktov, v niektorých prípadoch, ak dôjde k malej, zanedbateľnej spoločenskej škode, resp. vtedy, ak to nie je konkrétne účelné z hľadiska spoločenského záujmu⁸;
 - b) stimuluje rýchle odškodnenie obete;
 - c) zabráňuje kriminogénnym efektom. Súčasný stav totiž pre určité okruhy páchatelov trestnej činnosti (menovite mladiství páchatelia pri svojom prvom delikte) veľakrát znamená uloženie trestu s následným prevozom do ústavu, a to aj pri deliktach nízkej dôležitosti. Aby sa zabránilo výskytu tohto javu, bolo by vhodné venovať pozornosť určitej „perfekcionizácii“, snahe o zdokonalenie trestného hmotného práva, a to typizáciou správaní a determinovaním trestov, ako aj rozšírením právomocí súdnicva, aby po odsudzujúcom výroku súdu bolo možné nahradiť trest odňatia slobody iným, ktorý by neprodukoval škodlivé následky pre formovanie mladistvých, a to vždy v spojitosti s trestným právom hmotným;⁹

d) napomáha znovu zaradeniu sa delikventa prostredníctvom jeho dobrovoľnej účasti na procese readaptácie alebo liečenia, v prípadoch trestných činov pod vplyvom drogovej závislosti. Môže totiž nastať situácia, že páchatel už počas trestného procesu postupuje liečebný proces. Preto je vhodné, aby bolo možné suspendovať výkon trestu zo strany súdneho orgánu, za predpokladov ustanovených zákonodarstvom.

2. Princíp oportunity rozhodujúcou mierou prispieva k dosiahnutiu materiálnej spravodlivosti namiesto spravodlivosti formálnej.
3. Princíp oportunity napomáha právu na súdny proces bez zbytočných prieťahov.
4. Princíp oportunity zakladá jedinečný nástroj, z perspektívy výslovne praktickej, ktorý umožňuje zaobchádzať odlišnou formou s trestnými činmi, ktoré musia byť postihnuté v každom prípade, a s ostatnými, v prípade ktorých ich spoločenská škoda nás vedie k ich nepostihovaniu.¹⁰

V neprospech princípu oportunity sa môžu uviesť motívy dvojakého charakteru:

Na jednej strane, a z hľadiska ústavného, implementácia princípu oportunity môže poškodiť princíp rovnosti, vzhľadom k tomu, že odpoveďou na trestný čin nie je zakotvené „varovanie“ v zákone pre všetkých vinných, ale že v každom konkrétnom prípade záleží na kritériách prokuratúry; v analogických prípadoch, prokurátor na jednom mieste môže mieniť, že nepristúpi k začatiu trestného procesu (najmä konaniu pred súdom) z dôvodov oportunity, zatiaľ čo však na inom mieste krajiny iný prokurátor bude naliehať na začatí trestného konania. Na druhej strane, a stále z ústavného pohľadu, taktiež treba uviesť, že platnosť princípu oportunity mieri proti postulátu, že justičná administratíva je jednou z funkcií zverených výlučne jurisdikčným orgánom; skutočne v mnohých prípadoch by bol prokurátor „splnomocnený“ povedať to čo je „spravodlivé“ a čo nie, podľa svojho úsudku, stíhanie konaní zjavne deliktuálnych.

Princíp oportunity rovnako možno odmietnuť kvôli ohrozovaniu cieľov, ktoré zabezpečuje princíp legality;

⁸ Istý stanovený princíp opportunity, hlavne vo vzťahu k činnosti prokuratúry, by mohol viesť k tomu, aby sa úsilie sústredilo na úlohy a prípady, ktoré sú pre spoločnosť najškodlivejšie bez toho, že by sa energia mŕňala na iné menšie prípady, ktoré majú pre spoločnosť malý, alebo aj nijaký úžitok, In: ESPINA RAMOS, J.A.: Inštitút zmieri v slovenskom trestnom poriadku, Kritická úvaha, Správa predstupového poradcu pre boj proti korupcii, Bratislava 2002.

⁹ V tejto súvislosti je vhodné poukázať aj na problematiku formálneho a materiálneho chápania trestného činu v spojení s princípom opportunity. Materiálny korektív obsahuje trestné právo každého štátu. Rozdiel možno vidieť v tom, či materiálny korektív je vyjadrený v hmotnom práve cez nebezpečnosť, alebo závažnosť, alebo trestuhodnosť, alebo je vyjadrený v práve procesnom cez princíp opportunity pri začatí trestného stíhania, bližšie pozri Právny obzor č. 1/2005, s. 13– 31.

¹⁰ V praxi to znamená, že prokurátor (štátny zástupca) je síce povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvie, na druhej strane, ale u menej závažných trestných činov umožňuje prokurátorovi (štátnemu zástupcovi) zastaviť trestné stíhanie činov, ktorých závažnosť je veľmi nízka, a to nie preto, že nejde o trestný čin, ale preto, že vzhľadom k jeho nepatrnej závažnosti tu nie je záujem spoločnosti na jeho trestné stíhanie. In: Seminár k vládnemu návrhu trestného zákonníku, Poslanecká snemovňa ČR, 18. 1. 2005.

obzvlášť je to efekt hroziacej trestnej sankcie, alebo implicitná právna istota, podľa ktorej každý skutok bude postihovaný v zmysle rovnosti.

Navyše, aby sa nezabudlo, inkorporácia princípu oportunity nenecháva žiadne krytie riziku, že orgán, ktorému sa prisudzuje diskrečné oprávnenie vykonať, resp. začať trestné konanie, by bol tým, ktorý definitívne rozhoduje o realizácii trestného práva (za predpokladu, že nemôže byť trest bez trestného procesu).

4.2 POHEAD INOU OPTIKOU: OSLABENIE TRESTNÉHO PRÁVA

V lepšom prípade, uvedenie princípu oportunity oslabuje trestné právo hmotné prostredníctvom trestného práva procesného, čo sa nakoniec aj v aplikačnej praxi v súčasnosti prejavilo, pretože došlo k rozporu a zjavnej nesprávnosti, na základe ktorej celý trestný kódex môže závisieť na aplikácii jednej normy trestného procesu, na jedinej norme, cez ktorú takpovediac všetky materiálne normy trestného práva majú prázdny obsah.

Z tejto perspektívy princíp oportunity znamená poznanie o neschopnosti zákonodarcu urobiť trestné právo dokonalejším, a to spôsobom, že mohol stanoviť celý okruh okolností, ktoré môžu vplývať na typizáciu konaní (deliktov) a na rozhodovanie o trestoch. Ak sa napríklad usudzuje, že nízke tresty odňatia slobody sú neadekvátne, aby boli uložené mladistvým, ktorí spáchali svoj prvý trestný čin, najsprávnejšie je zdokonaľiť trestné právo hmotné, v ktorom by pre druh deliktu alebo trestu boli zohľadnené okolnosti veku delikventa (páchatela) a že sa jedná o jeho prvý trestný čin.¹¹

V tejto spojitosti sa v kontinentálnom práve ozývajú hlasy, ktoré upozorňujú na fakt, že aké garancie nám zabezpečujú, že stanoviská, ktoré zastáva obvinený i jeho výpoveď sú dobrovoľné.¹² Obvinený je v trestnom konaní veľmi často v ťažkej a tiesnivej situácii, v ktorej veľakrát netreba bližšieho zdôvodnenia k tomu, že dôjde k jeho rýchlemu priznaniu sa k trestnému činu a tento moment je zvlášť relevantný u všetkých foriem odklonov. Zodpovednosť za to, že stanovisko obvineného je dobrovoľné, má mať vždy v poslednej inštancii súd, pretože v prípadoch odklonov od riadneho procesu môže existovať priestor pre zneužitie zo strany obvinených (napr. účelové priznanie v snahe minimalizovať postih či zastrieť vinu iného), zo strany trestných orgánov (napr. v snahe o urýchlenie konania

za každú cenu) i zo strany obetí (zneužitie moci nad obvineným k vydieraniu apod.)¹³; predpokladom zodpovedného posúdenia však často je, aby pred súdom prebehlo riadne dokazovanie.

ZÁVER

Trestné konanie sa v demokratickej spoločnosti považuje za jeden z najdôležitejších nástrojov ochrany spoločnosti a jej členov. Trestný zákon a Trestný poriadok z roku 1961 boli platné a účinné vyše štyridsať rokov. Aj keď v priebehu doby boli viackrát menené a dopĺňované, čoraz častejšie a naliehavšie sa ukazovala potreba ich zásadného prepracovania. Základným cieľom rekodifikácie bolo zefektívniť, zjednodušiť, zhospodárniť a zrýchliť trestný proces, čím by sa zabezpečila účinnejšia ochrana práv a oprávnených záujmov fyzických osôb, právnických osôb, ako aj ochrana celospoločenských záujmov.

Do trestného poriadku sa zaviedla zásada kontraktornosti konania, ktorej úlohou je dať trestnému procesu povahu súperenia strán o právo. Kontraktornosť bude potrebné v praxi zládiť so zásadou náležitosti zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností, ktorá si vyžaduje aktivitu orgánov činných v trestnom konaní a v súlade s vyhľadávacou zásadou objasňovať skutočnosti svedčiacich tak v prospech, ako aj v neprospech obvineného, ktoré sú potrebné na ich rozhodnutie podať obžalobu, pri súčasnom zabezpečení rýchlosti konania. Je otázkou či sa tak nebude diať na úkor práv obhajoby, ktorej návrhy na vykonanie dôkazov sú často odmietané s argumentom, že tieto dôkazy môžu byť vykonané v konaní pred súdom. Druhou stránkou je, že v podmienkach kontraktorného konania, by sa pred súdom malo prerokovať podstatne menej vecí. Preto musí byť prípravné konanie realizované vysoko profesionálne a na pripravenosť vyšetrovateľov a prokurátorov budú kladeť vysoké nároky. Touto zmenou zákonodarca určite nesledoval, aby v dôsledku zrýchlenia, zefektívnenia a zhospodárnenia konania, dochádzalo k nesprávnemu posudzovaniu skutkového stavu vecí a následného vydávania meritórnych rozhodnutí len preto, že orgány činné v trestnom konaní budú preferovať rýchlosť pred náležitým zistením skutkového stavu.

Vo vzťahu k zásade oportunity treba podotknúť, že zákonodarcovia sa tak snažia riešiť stav, kde vo väčšine krajín počet spáchaných deliktov prevyšuje počet

¹¹ MONTERO AROCA, J.: Principios... s. 79, VRÁBLOVÁ, M.: Podmienka veku trestnej zodpovednosti mladistvých a hranice jej prehodnotenia, *Justičná revue* 56, 8-9/2004, s.934.

¹² NOVOTNÝ, O.: Je naše trestní právo procesní v krizi?, *Trestní právo*, 7-8/2006, s. 30.

¹³ PIPEK, J.: Oficiální nebo dalekosáhlé privatizované trestní řízení, *Právník* 2000, s. 1165 an.

súdnych procesov, ktoré môžu realizovať orgány súdnej moci, čo vedie k veľkému oneskoreniu vo vybavovaní procesov, s dôsledkom, že trest (uloženie trestu) v mnohých prípadoch už nie je elementom odradenia

a rehabilitácie, ale niečo rušivé alebo dokonca protichodné všeobecnému záujmu. Treba však upozorniť, že to, čo je „v hre“ už nie je diskusia o oportunitite, ale ako mienia niektorí autori, samotný trestný systém.¹⁴

¹⁴ Ibidem, s. 80, Novotný, O.: Je naše trestní právo procesní v krizi?, *Trestní právo*, 7-8/2006, s. 28-31.